

PRVI DEO

Antisemitizam

*Ovo je značajan vek koji je počeo
Revolucijom a završio se Aferom! Možda
će ga zvati vekom trica i kučina.*

ROŽE MARTEN DI GAR

PRVO POGLAVLJE: **Antisemitizam kao uvreda zdravog razuma**

ZA MNOGE je još uvek to nesrećna slučajnost što se nacistička ideologija koncentrisala oko antisemitizma i što je nacistička policija, dosledno i beskompromisno, ciljala na proganjanje i konačno na istrebljenje Jevreja. Tek je užas konačne katastrofe, a još više beskućništvo i iskorenjenost preživelih, izbacio u prvi plan jevrejsko pitanje u našem svakodnevnom političkom životu. Ono što su sami nacisti tvrdili da je njihovo glavno otkriće uloga jevrejskog naroda u svetskoj politici i njihov glavni interes proganjanje Jevreja u celom svetu javno mnjenje je smatralo izgovorom da se pridobiju mase ili zanimljivim demagoškim sredstvom.

Sasvim je razumljivo to što nacističke parole niko nije uzimao ozbiljno. To je aspekt savremene istorije koji najviše iritira i baca u zabunu: da od svih velikih nerešenih pitanja ovog veka baš ovaj naizgled mali i nevažan jevrejski problem ima sumnjivu čast da je celu paklenu mašinu stavio u pogon. Takva neslaganja uzroka i posledice vređaju naš zdrav razum, da ne govorimo o istoričarevom osećanju za ravnotežu i harmoniju. U poređenju sa samim događajima, sva objašnjenja antisemitizma kao da su nepromišljeno i vratolomno izvedena da bi prikrila problem koji tako ozbiljno ugrožava naše osećanje proporcije i nadu u duševno zdravlje.

Jedno od ovih brzopletih objašnjenja je izjednačavanje antisemitizma sa neobuzdanim nacionalizmom i njegovim ksenofobičnim izlivima. Na žalost, činjenica je da je moderni antisemitizam proporcionalno rastao sa opadanjem tradicionalnog nacionalizma i da je dostigao svoj klimaks tačno u momentu kada se raspao evropski sistem nacionalnih država i njegov dragoceni balans moći.

Shvatio se već da nacisti nisu bili jednostavno nacionalisti. Njihova nacionalistička propaganda bila je uperena na saputnike, a ne na ubedene članove; ovim drugima, naprotiv, nikada nije bilo dozvoljeno da izgube iz vida dosledno nadnacionalan pristup politici. Nacistički nacionalizam ima više zajedničkih aspekta sa skorašnjom nacionalističkom propagandom u Sovjetskom Savezu, koja takođe služi da pothrani predrasude u masama. Nacisti su gajili istinski prezir, koji nikad nisu porekli prema uskosti nacionalizma, prema provincijalizmu nacionalnih država i više puta su

ponovili da je njima pokret, internacionalnog delokruga kao i boljševički, važniji od ijedne države koja nužno mora da bude vezana za određenu teritoriju. I ne samo nacizam, nego i pedeset godina antisemitske istorije govori protiv izjednačavanja antisemitizma sa nacionalizmom. Prve antisemitske partije u poslednjim decenijama devetnaestog veka bile su među prvima koje su se internacionalno udružile. Od samog početka one su sazivale internacionalne kongrese i bavile se koordinacijom internacionalnih ili, u najmanju ruku, interevropskih aktivnosti.

Glavni trendovi, kao što je poklapanje opadanja moći nacionalnih država sa porastom antisemitizma, teško da će se ikad valjno objasniti samo jednim razlogom ili jednim uzrokom. Istoričar se u najvećem broju takvih slučajeva suočava sa veoma složenom istorijskom situacijom gde skoro da ima slobodu da izoluje jedan činilac kao duh vremena, a to znači da nešto gubi. Ima svakako nekoliko korisnih opštih pravila. Za naše svrhe glavno od njih je Tokvilovo veliko otkriće (u *L'Ancien Régime et la Révolution*, knjiga II, pog. 1.) motiva žestoke mržnje koju su francuske mase osetile prema plemstvu kad je izbila Revolucija mržnja koja je podstakla Berka da primeti da se revolucija više bavila položajem plemstva nego institucijom kralja. Prema Tokvilu, francuski narod je mrzeo plemstvo kad je ono gubilo vlast više nego što ga je ikad ranije mrzeo, upravo zato što sa brzim gubitkom realne moći kod plemstva nije došlo i do značajnog smanjenja bogatstva. Sve dok je plemstvo držalo neograničenu moć jurisdikcije, narod ga nije samo trpeo nego ga je i poštovao. Kad su plemići izgubili svoje privilegije, između ostalih privilegije eksploatacije i ugnjetavanja, narod ih je počeo smatrati parazitima bez ikakve stvarne uloge u upravljanju zemljom. Drugim rečima, ni ugnjetavanje niti eksploatacija kao takvi nisu uvek glavni razlog za kivanost; bogatstvo bez vidljive funkcije mnogo je nepodnošljivije jer niko ne može da razume zašto bi se ono tolerisalo.

Antisemitizam je dostigao vrhunac kada su Jevreji istovremeno izgubili svoje javne funkcije i uticaj i ostali bez ičega, samo sa bogatstvom. Kad je Hitler došao na vlast, nemačke banke bile su skoro potpuno *judenrein* (a baš tu su Jevreji držali ključne pozicije tokom više od sto godina), a nemačka jevrejska zajednica u celini, posle dugog postojanog jačanja društvenog položaja i broja, tako je brzo slabila da su statističari predvideli njen nestanak za nekoliko decenija. Statistike, istina, ne moraju da pogode prave istorijske procese; ipak, vredno je pažnje da je statističarima nacističko proganjanje i istrebljivanje moglo da izgleda kao besmisleno ubrzavanje procesa koji bi se verovatno odvijao u svakom slučaju.

Isto je bilo u skoro svim zapadnoevropskim zemljama. Drajfusova afera nije eksplodirala pod Drugim carstvom, kada su napredak i uticaj francuske jevrejske zajednice bili veliki, već u Trećoj republici, kada su Jevre-

ji imali sve ali su nestali sa značajnih položaja (iako ne i sa političke scene). Austrijski antisemitizam nije postao nasilan za vladavine Meterniha i Franje Josifa, već u poratnoj austrijskoj republici, kada je bilo savršeno jasno da verovatno nijedna druga grupa nije pretrpela toliki gubitak uticaja i prestiža nestankom habsburške monarhije.

Proganjanje grupa koje nemaju moć ili je gube svakako nije mnogo prijatan prizor, ali ono ne proizlazi samo iz ljudskog zla. Ono što tera ljude da poštuju ili tolerišu stvarnu vlast i da, s druge strane, mrze ljude koji imaju bogatstvo bez vlasti, jeste racionalni instinkt da vlast ima određenu funkciju i da je od nekakve zajedničke koristi. Čak i eksploatacija i tlačenje još uvek čine da društvo funkcioniše i uspostavljaju izvesnu vrstu reda. Samo se bogatstvo bez vlasti ili distanciranje od politike osećaju kao parazitski, beskorisni, revoltiraju jer takva stanja kidaju sve konce koji povezuju ljude. Bogatstvu koje ne eksploatiše nedostaje čak i odnos koji postoji između eksploatatora i eksploatisanog; uzdržanost bez politike ne podrazumeva čak ni minimum zainteresovanosti tlačenog za tlačenog.

Opšte propadanje zapadne i srednjoevropske jevrejske zajednice, u svakom slučaju, opisuje samo atmosferu u kojoj su se odigrali sledeći događaji. Samo po sebi propadanje ih objašnjava isto onoliko malo kao što bi puki gubitak vlasti plemstva objasnio Francusku revoluciju. Važno je imati svest o tim opštim pravilima da bi se pobili oni saveti zdravog razuma koji nas navode da verujemo da žestoka mržnja ili iznenadna pobuna nužno proizlaze iz velike vlasti i velikih zloupotreba i da dosledno organizovana mržnja prema Jevrejima može biti samo reakcija na njihov značaj i vlast.

Mnogo je ozbiljniji, jer se sviđa velikom broju ljudi, jedan drugi promašaj zdravog razuma: Jevreji, pošto su bili potpuno bespomoćna grupa uhvaćena u opšte i nerešive sukobe tog vremena, mogli bi se optužiti za sve to zlo i na kraju izaći kao njegovi skriveni tvorci. Ovo objašnjenje, drago srcima mnogih liberala, najbolje ilustruje i najbolje pobija šala koja se prepričavala posle Prvog svetskog rata. Jedan antisemit tvrdio je da su Jevreji izazvali rat; odgovor je bio: Da, Jevreji i biciklisti. Zašto biciklisti? pita onaj. A zašto Jevreji? pita ovaj drugi.

Teorija po kojoj su Jevreji uvek žrtveno jagnje sadrži mogućnost da žrtveno jagnje bude i neko drugi. Ona zagovara savršenu nevinost žrtve, nevinost koja nagoveštava da ne samo što nikakvo zlo nije počinjeno, već da baš ništa nije učinjeno što bi možda moglo imati veze sa dotičnom stvari. Istina, teorija o žrtvenom jagnjetu u svom proizvoljnom obliku nije se nikad pojavila u štampi. Kad god, i ma na koji način, njeni poklonici pomno pokušavaju da objasne zašto je određeno žrtveno jagnje tako dobro odgovalaralo svojoj ulozi, oni pokazuju da su napustili teoriju i da su se

upleli u uobičajena istorijska istraživanja gde nikad ništa nije otkriveno osim da istoriju čine mnoge grupe i da je iz izvesnih razloga jedna grupa izdvojena. Takozvano žrteno jagnje nužno prestaje da bude nevina žrtva koju svet krivi za sve svoje grehe i preko koje želi da se spase kazne i postaje jedna od tolikih grupa koje su umešane u svetska pitanja. Ali ne prestaje jednostavno da bude saodgovorna time što postaje žrtva svetske nepravde i okrutnosti.

Sve do skora, unutrašnja nedoslednost teorije o žrtvenom jagnjetu bila je dovoljan razlog da se ova diskredituje kao još jedna od mnogih teorija koje su motivisane eskapizmom. Ali porast nasilja kao glavnog oruđa vlasti dao joj je kredibilitet veći nego što je ikad ranije imala.

Temeljna razlika između moderne diktature i svih drugih tiranija iz prošlosti jeste u tome što se nasilje više ne koristi kao sredstvo za uništavanje i zastrašivanje protivnika već kao instrument za vladanje masama savršeno poslušnih ljudi. Nasilje kakvo danas poznajemo udara bez ikakve prethodne provokacije, njegove su žrtve nevine čak i sa gledišta progonioca. To je bio slučaj u nacističkoj Nemačkoj kada se sve nasilje usmerilo protiv Jevreja, to jest, protiv ljudi sa izvesnim zajedničkim karakteristikama, nezavisno od njihovog specifičnog ponašanja. U sovjetskoj Rusiji situacija je još konfuznija, ali su činjenice, na žalost, suviše očigledne. S jedne strane, boljševički sistem, za razliku od nacističkog, nikada nije teorijski priznavao da može da sprovodi nasilje nad nevinim ljudima pa, iako u svetlu izvesne prakse može da izgleda kao hipokrizija, izvesna razlika postoji. S druge strane, ruska praksa je u jednom još naprednija od nemačke: proizvoljnost terora nije ograničena rasnom podelom, dok su stare klasne kategorije već odavno napuštene, tako da je u Rusiji svako mogao iznenada da postane žrtva policijskog terora. Mi se ovde ne bavimo posledicom vladavine putem terora time što niko, čak ni izvršiooci, nikad ne mogu da budu bez straha; u našem kontekstu bavimo se uglavnom proizvoljnošću kojom se žrtve biraju, a za to je presudno da su one objektivno nevine, da su izabrane bez obzira na to šta su mogle ili nisu mogle da počine.

To na prvi pogled deluje kao zakasnela potvrda stare teorije o žrtvenom jagnjetu i tačno je da žrtva modernog nasilja zaista pokazuje sve karakteristike žrtvenog jagnjeta: ona je objektivno i apsolutno nevina jer ništa nije učinila ili propustila da učini što bi imalo bilo kakve veze sa njihovom sudbinom.

Zato dolazimo u iskušenje da se vratimo na ono objašnjenje koje žrtvu automatski oslobada odgovornosti; izgleda da to sasvim odgovara realnosti u kojoj nas najjače pogađa potpuna nevinost pojedinca uhvaćenog u užasnu mašineriju i njegova potpuna nesposobnost da izmeni svoju sudbinu. Teror dakako, postaje oblik vlasti tek kad se razvije do krajnjih gra-

nica. Da bi se zaveo totalitarni režim, teror mora da se predstavi kao instrument koji će nositi posebnu ideologiju; a ta ideologija mora da pridobije naklonost mnogih, čak i većine, pre nego što se teror učvrsti. Za istoričare je važno to što su Jevreji, pre nego što su postali glavne žrtve modernog nasilja, bili u centru nacističke ideologije. A jedna ideologija koja treba da ubedi i da mobiliše ljude ne može proizvoljno da bira svoju žrtvu. Drugim rečima, ako u očevidan falsifikat kao što su Protokoli sionskih mudraca veruje tako mnogo ljudi da to može da postane tekst celog političkog pokreta, zadatak istoričara nije više da raskrinkava falsifikat, niti da izmišlja objašnjenja kojima se odbacuje glavna politička i istorijska činjenica o toj stvari: da se falsifikatu veruje. Ta činjenica je važnija od (istorijski govoreći, drugorazredne) okolnosti što je u pitanju falsifikat.

Teorija žrtvenog jagnjeta ostaje tako jedan od glavnih pokušaja da se spase ozbiljnost antisemitizma i važnost činjenice da su se Jevreji našli u središtu bure događaja. Isto toliko je raširena i suprotna doktrina večnog antisemitizma po kojoj je mržnja prema Jevrejima normalna i prirodna reakcija kojoj istorija samo daje manje ili više mogućnosti. Povremena rasplamsavanja mržnje ne traže posebno objašnjenje, jer su ona prirodne posledice večitog problema. Samo se po sebi razume da su ovu doktrinu prihvatili profesionalni antisemiti; ona daje najbolji mogući alibi za sve užase. Ako je istina da čovečanstvo već više od dve hiljade godina insistira na ubijanju Jevreja, tad je ubijanje Jevreja normalno, čak humano zanimanje, a mržnja prema Jevrejima je opravdana i ne traži dodatne argumente.

Mnogo više iznenaduje jedan drugi aspekt ovog objašnjenja, pretpostavka večnog antisemitizma, koju je prihvatilo veoma mnogo nepristrasnih istoričara, pa čak i veliki broj Jevreja. To je ona čudna podudarnost zbog koje ova teorija ostaje tako opasna i zbunjujuća. Njena eskapistička osnova u oba primera je ista: baš kao što antisemiti razumljivo žele da izbegnu odgovornost za svoja dela, tako Jevreji, napadnuti i braneći se, što je još razumljivije, ni pod kojim uslovima ne žele da raspravljaju o svom delu odgovornosti. U slučaju jevrejskih i često hrišćanskih poklonika ove doktrine, međutim, eskapističke tendencije zvaničnih apologeta se zasnivaju na važnijim i manje racionalnim motivima.

Rađanje i porast modernog antisemitizma bilo je praćeno i spojeno sa jevrejskom asimilacijom, sekularizacijom i odumiranjem starih religijskih i duhovnih vrednosti judaizma. Dogodilo se zapravo da su veliki delovi jevrejskog naroda u isto vreme bili ugroženi fizičkim izumiranjem spolja i raspadanjem iznutra. U toj situaciji Jevreji zabrinuti za opstanak svog naroda bacali bi se sa čudnim, očajničkim, pogrešnim tumačenjem, na utešnu ideju da bi antisemitizam, ipak, mogao biti odlično sredstvo za očuvanje zajednice ovog naroda, tako da bi tvrdnja o večnom antisemitiz-

mu čak sadržala večnu garanciju za postojanje Jevreja. Ova praznoverica, ova sekularizovana parodija ideje večnosti sadržana u veri u izabranost i mesijansku nadu, bila je potkrepljena činjenicom da su tokom mnogih vekova Jevreji iskusili žestoko hrišćansko neprijateljstvo koje je bilo zaista moćno sredstvo očuvanja, duhovno kao i političko. Jevreji su pogrešno shvatili moderni ne-hrišćanski antisemitizam kao staru versku mržnju prema Jevrejima i to utoliko naivnije što je njihova asimilacija zaobišla hrišćanstvo u njegovom religioznom i kulturnom vidu. Suočeni sa očiglednim simptomom slabljenja hrišćanstva, oni su odatle u svem neznanju mogli da zamisle da je moderni antisemitizam nekakvo oživljavanje takozvanog mračnog doba. Nepoznavanje i pogrešno razumevanje sopstvene prošlosti bilo je delimično odgovorno za njihovo fatalno potcenjivanje aktuelne i nezapamćene opasnosti koja ih je čekala. Ali trebalo bi takođe imati na umu da je nedostatak političke sposobnosti i prosuđivanja bio izazvan samom prirodom jevrejske istorije, istorije naroda bez vlade, bez zemlje i bez jezika. Jevrejska istorija nudi izvanredan primer, jedinstven u ovom pogledu, naroda koji je svoju istoriju započeo dobro definisanim pojmom istorije i skoro svesnom odlukom da ostvari dobro zacrtan plan na zemlji a onda, ne odustajući od tog koncepta, zaobišao sve političke akcije tokom sledeće dve hiljade godina. Rezultat je bio takav da je politička istorija jevrejskog naroda postala zavisnija od nepredvidivih, slučajnih, nesrećnih činilaca nego istorija drugih naroda, tako da su Jevreji posrtali od jedne uloge do druge i nisu ni za jednu preuzeli odgovornost.

S obzirom na konačnu katastrofu, koja je dovela Jevreje tako blizu potpunog uništenja, teza o večnom antisemitizmu je postala opasnija nego ikad. Danas bi, više nego što je to ikad iko poverovao da je moguće, ta teza skinula odgovornost sa onih koji mrze Jevreje. Antisemitizam, daleko od toga da bude misteriozna garancija za preživljavanje jevrejskog naroda, razotkrio se kao jasna opasnost od njegovog istrebljenja. Ipak je realnost opovrgla takvo objašnjenje antisemitizma, kao i teoriju žrtvenog jagnjeta iz sličnih razloga. Time se konačno različitim argumentima, ali sa istom tvrdoglavošću, ističe potpuna i neljudska nevinost koja tako napadno karakteriše žrtve modernog terora, a koju događaji izgleda potvrđuju. To objašnjenje ima prednost nad teorijom žrtvenog jagnjeta time što nekako odgovora na neprijatno pitanje: Zašto od svih ljudi baš Jevreji? samo što na to pitanje traži odgovor: Večno neprijateljstvo.

Dosta je značajno to što samo dve doktrine koje barem pokušavaju da objasne političko značenje antisemitskog pokreta odriču svaku posebnu odgovornost Jevreja i odbijaju da o tom problemu diskutuju u specifičnim istorijskim terminima. Po tom inherentnom negiranju važnosti ljudskog ponašanja one su užasno slične onim modernim praksama i formama vladavine koje, sredstvima nasumičnog nasilja, ukidaju samu mogućnost ljud-

skog delovanja. U svakom slučaju, u logorima smrti Jevreje su ubijali kao po objašnjenju koje su te doktrine dale zašto su Jevreji omraženi: bez obzira na to šta su učinili ili propustili da učine, bez obzira na porok ili vrlinu. Štaviše, same ubice, izvršavajući samo naređenja i ponosne na svoju bestrasnu efikasnost, sablasno su nalikovale na neljudski, impersonalan tok događaja kako ga je smislila doktrina večnog antisemitizma.

Takvi zajednički imenioci teorije i prakse nisu sami po sebi pokazatelj istorijske istine iako su pokazatelj zgodnog karaktera takvih stavova i objašnjavaju zašto oni gomili zvuče tako uverljivo. Istoričar je u njih ubeđen onoliko koliko su oni sami deo njegove istorije i zato što stoje na putu njegovom traganju za istinom. Pošto je savremenik, on može da podlegne njihovoj uverljivosti kao bilo ko drugi. Opreznost u rukovanju opšteprihvaćenim mišljenjima koja nastoje da objasne cele istorijske trendove važna je posebno za istoričare modernog doba, jer je ovaj poslednji vek proizveo obilje ideologija koje pretenduju da budu ključ za istoriju, a zapravo nisu ništa do očajnički napori da se izbegne odgovornost.

Platon je, u svojoj čuvenoj borbi protiv antičkih sofista otkrio da njihova univerzalna umetnost oćaravanja duha argumentima (*Fedar* 261) nema nikakve veze sa istinom, već da cilja na uverenja koja su po samoj svojoj prirodi promenljiva i koja su validna samo u vreme slaganja i onoliko dugo koliko traje slaganje (*Teetet* 172). On je takođe otkrio sâmo nesigurno mesto istine u svetu jer iz ubeđenja dolazi uverljivost, ne iz istine (*Fedar* 260). Najupadljivija razlika između starih i modernih sofista je da su se stari zadovoljavali prolaznom pobedom argumenata na račun istine, dok moderni žele trajniju pobeđu na račun stvarnosti. Drugim rećima, jedni su razarali dostojanstvo ljudske misli, dok drugi razaraju dostojanstvo ljudskog delanja. Stari manipulatori logikom bili su briga filozofa, dok moderni manipulatori činjenicama stoje na putu istoričarima. Jer sama istorija je razorena i njena se razumljivost utemeljena na činjenici da su je odredili ljudi pa je stoga ljudi i mogu razumeti u opasnosti kad god se činjenice ne drže više kao nerazdvojne od prošlog i sadašnjeg sveta i kad se zloupotrebljavaju da bi se dokazalo ovo ili ono mišljenje.

Ostaje, dakako, nekoliko vodića kroz lavirint neartikulisanih činjenica ako se diskredituju uverenja i ako se tradicija ne prihvata više kao neosporna. Takva zamršenost historiografije, ipak, ima sasvim sporedne posledice ako se imaju u vidu duboki potresi u naše vreme i njihovi efekti na istorijske strukture zapadnog ćovećanstva. Njihov neposredni rezultat je bio razotkrivanje svih onih ćinilaca naše istorije koji su sve do sada bili skriveni od našeg pogleda. To ne znaći da je ono što je poćelo da se ruši u ovoj krizi (moćda najdubljom krizi u zapadnoj istoriji od pada Rimskog carstva) bilo puka fasada, iako su mnoge stvari koje smo samo nekoliko decenija unazad smatrali nerazorivom suštinom razotkrivene kao fasada.

Istovremeno opadanje moći evropske nacionalne države i jačanje antisemitskih pokreta, poklapanje pada nacionalno organizovane Evrope i istrebljenja Jevreja koje se pripremalo kroz pobjedu antisemitizma nad svim izmima koji su se sa njim takmičili u prethodnim borbama za pridobijanje naklonosti javnog mnjenja, treba uzeti kao ozbiljan pokazatelj izvora antisemitizma. Moderni antisemitizam mora se posmatrati u mnogo širem okviru razvoja nacionalnih država, a istovremeno se njegov izvor mora tražiti u izvesnim aspektima jevrejske istorije i u specifičnim društvenim funkcijama koje su Jevreji imali tokom prošlih vekova. Kad bi se, u posljednjem stadijumu degeneracije, antisemitske parole pokazale kao najefektnija sredstva za podsticanje i organizovanje velikih masa ljudi za imperijalističku ekspanziju i razaranje starih oblika vlasti, tada bi prethodna istorija odnosa između Jevreja i države morala da sadrži osnovne ključeve za jačanje neprijateljstva između izvesnih grupa društva i Jevreja. Pokazaćemo taj razvoj u sledećem poglavlju.

Ako je, dalje, postojan rast moderne gomile – to jest *déclasses* svih klasa proizveo vode kojih se ne tiče pitanje da li su Jevreji bili dovoljno važni da postanu žiža političke ideologije, koje stalno u njima vide ključ za istoriju i središnji uzrok svih zala, tada istorija odnosa između Jevreja i društva mora da sadrži osnovne pokazatelje neprijateljskog odnosa gomile i Jevreja. Odnosom između Jevreja i društva bavićemo se u trećem poglavlju.

Četvrto poglavlje se bavi Drajfusovom aferom, nekom vrstom generalne probe za predstavu koja se izvodi u naše doba. Ovaj slučaj je razmatran sasvim detaljno zbog neobične prilike koju pruža da se u kratkom istorijskom trenutku vide inače skriveni potencijali antisemitizma kao glavnog političkog oružja politike devetnaestog veka i njene relativne uravnoteženosti.

Sledeća tri poglavlja analiziraju, naravno, samo pretpostavke koje se nisu potpuno realizovale dok pad nacionalne države i razvoj imperijalizma nisu dostigli vidno mesto na političkoj sceni.